

UOT 7.01; 7:001.8

FİALETA BABAYEVA

AZƏRBAYCAN RƏNGKARLIĞINDA
BAKİ MÖVZUSUNUN BƏDİİ HƏLLİ

Məqalədə Azərbaycan incəsənətinin inkişaf etmiş sahələrindən olan rəngkarlıq sənətindən bəhs olunur. Müəllif tədqiqatın obyektini kimi Azərbaycan rəngkarlığının tematik xüsusiyyətlərini öyrənmişdir. Konkret olaraq, Azərbaycan rəngkarlığında Bakı mövzusu, onun tutduğu mövqe, işlənmə səviyyəsi və bu mövzunun bədii həlli tədqiqatda konkret misallar əsasında araşdırılmışdır. Maraqlıdır ki, XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi şairə Natəvanın bədii yaradıcılığında Bakı mövzusunda müraciət başlamışdır. Məlumdur ki, Natəvan gözəl bədii tikmə ustası olmuşdur. Bundan əlavə, müəllif Bakının müxtəlif memarlıq abidələrinin, sənaye müəssisələrinin, kəndlərinin, park və meydanlarının mənzərələrinə geniş yer ayırmış rəssamların yaradıcılığını da tədqiq etmişdir.

Açar sözlər: Bakı, Mənzərə, rəngkarlıq, rəssam, şəhər, əsər, bədii ifadə.

Azərbaycanda olmuş rus rəssamlarından Q.Q.Qaqarin və V.V.Vereşagin əsərlərində Bakı şəhərinin memarlıq abidələrinin təsvirini əks etmişlər. “Xan qızı” adı ilə tanınan, xeyirxah işləri və nəcibliyi ilə el içində dərin hörmət qazanan görkəmli Azərbaycan şairəsi Xurşudbanu Natəvan gözəl söz ustası və ictimai xadim kimi tanınmaqla yanaşı, həm də incə zövqə malik rəssam və bədii tikmə ustası olub. Özünün rəssamlıq fəaliyyətini poetik yaradıcılığında bir an belə ayrı təsəvvür etməyən Natəvan, deyilənə görə bu sənətin sirlərini ona həm də ilk təhsil verən bibisi Gövhər xanımdan alıbmiş. Onun bizim dövrə gəlib çatmış bədii irsi bir o qədər çox olmasa da, onlar Azərbaycan incəsənətini yeni çalarlarla zənginləşdirən sənət nümunələri kimi qəbul olunurlar. Tarix onun Qafqazda, o cümlədən Bakıda səfərdə olan məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Dümaya özünün qonağı heyrətə gətirən tikmələrini bağışlaması faktını yaşatmaqdadır. Onun artıq Azərbaycan təsviri sənətində möhkəmlənməkdə olan Qərb rəssamlığına xas ifadə vasitələrindən geniş istifadə etməsini çəkdiyi mənzərələrdə də izləmək mümkündür. Natəvanın bədii ifadə tərzində müəyyən qədər primitiv sənət prinsiplərinin mövcudluğu isə bütünlükdə kompozisiyalara xoşagəlimlilik bəxş edib desək, yanılmazdır. Bu mənzərələr özündə həm ayrı-ayrı təbiət detallarını, həm də şəhər və dəniz mənzərələrini əks etdirir ki, onları da Bakı və Tiflisə səfərləri zamanı çəkmişdi. Mənzərə janrında çəkilmiş bu əsərlərin zamanına görə diqqətçəkən bədii məziyyəti onlarda perspektivin və fəza dərinliyinin özünəməxsus tərzdə ifadə olunmasıdır. Qeyd etdiyimiz bu məziyyətləri Natəvanın çəkdiyi Qarabağ ünvanlı lövhələrlə yanaşı, “Bakı mənzərəsi”, “Dağlara yol”, “Dəniz mənzərəsi”, “Məscidli qala”, “Sahil ilə körpü” və s. mənzərələrində də müşahidə etmək olar (1, 12).

Bir çox Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında Bakı şəhərinin müxtəlif memarlıq abidələrinin, sənaye müəssisələrinin, kəndlərinin, park və meydanlarının mənzərələrinə geniş yer ayrılması şəhərin qədimliyini və müasirləşməsinin nəticəsində olmuşdur. Bu mənada Səttar Bəhlulzadə (1909-1974), Kamil Xanlarov (1915-1996), Əyyub Hüseynov (1916-1998), Tağı Tağıyev (19917-1993), Mikayıl Abdullayev (1921-2002), Böyükağa Mirzəzadə (1921-2007), Nəcəfqulu İsmayılov (1923-1990), Mahmud Tağıyev (1923-2001), Elbəy Rzaquliyev (1926-2007), Rasim Babayev (1927-2007), Tahir Salahov (1928), Kamil Nəcəfzadə (1929-2011), Toğrul Nərimanbəyov (1930-2013) və onlarca başqalarının çəkdiyi rəngkarlıq əsərlərində Bakı şəhərinin şöhrətinin ölkənin sərhədlərini çoxdan aşdığını qeyd etmək istərdik (2, 23).

Rəssamlarımız respublikamızın, paytaxtı olan Bakı şəhərinin təsvirinin bədii obrazlarını ağ kətan üzərinə köçürərək kənd-kənd, küçə-küçə, diyar-diyar gəzdirir, dünyaya tanıdırlar, desək, həqiqəti söyləmiş olarıq.

Əyyub Məmmədovun 1950-1960-cı illər mənzərə yaradıcılığı məzmun müxtəlifliyi, motiv və boyakarlıq həllinin zənginliyi ilə fərqlənir. Boyakar tərəfindən yaradılmış mənzərə əsərləri forma və rəng baxımından çox təbii və realdır, lirika və duyulası məhəbbətlə aşılannmışdır.

Rəssamın bu sahədə yaratdığı ən mühüm və orijinal əsərləri sırasında “Bakı səhər çağı” (1956) və “Axşama doğru Bakıda qar” (1959) əsərlərinin adını çəkmək olar (3, 156).

Ə.Məmmədovun son on il yaradıcılığında əsas yerlərdən birini həm də Bakı və Abşeronla həsr olunmuş mənzərələr tutur. Əlbəttə, bu mövzuya rəssam öz əvvəlki əsərlərində də dəfələrlə müraciət etmişdi. Lakin onlarda bu mövzu əsasən yardımçı, fon-yerlik kimi çıxış edirdi. Yalnız 1980-cı illərdən başlayaraq rəssam Bakı və xüsusi ilə də Abşeron mövzusu ilə ciddi məşğul olmağa başlayır.

Doğma şəhərə həsr olunmuş mənzərələrin də Ə.Məmmədov ilk növbədə paytaxtın memarlıq görkəminin gözəlliyini və möhtəşəmliyini əks etdirir. Deyilənlərə parlaq misal kimi “Bakı. May səhəri”(1980), “Bakı, sahil kənarı”(1983) və “Beşillik şəhəri”(1986) əsərlərini göstərmək olar. Bu əsərlər öz reallığı və yüksək icra peşəkarlığı ilə fərqlənilir.

Elbəy Rzaquliyevin yaradıcılıq amalı əvvəlcədən doğma diyarı Abşeronla bağlıdır. Bu mövzu onun əsərlərinin ana xəttini təşkil edir. İstər tarixi kompozisiyalarda və istərsə də müasir həyatımızın rəngarəngliyini canlandıran tablo və mənzərələrində Bakının, Abşeron torpağının, Xəzərin dolğun, cazibədar obrazları, bu yerlərin özünəməxsus sərt və şairanə, təbiət, əlvan boyaları dönə-dönə tərənnüm olunur. Onun sənəti doğma diyarın ab-havasından, coşğun Xəzərin nəfəsindən, qumsal sahillərin qızılı rənglərindən, əncir tut ağaclarının rayihəsindən, qərənfillərin ətrindən rişələnir. Şirvanşahlar saray kompleksinin möhtəşəm imarətləri, Abşeron kəndlərinin panoramı üzərində yüksələn qədim memarlıq abidələri, qəsrləri, günbəzləri, qüllələr, qızılı qumlarla rəvnəq verən meyvə ağacları, göz oxşayan yaşıllıqlar Xəzərin gah sakit, gah tufanlı, dalğalı, gur suları, mavilikləri onun üçün doğmadır, əzizdir, tükənməz ilham, aramsız müşahidələr mənbəyidir (4, 25).

“Şirvanşahlar sarayı” əsərində XV əsrə aid olan qədim tarixi abidə təsvir olunub. E. Rzaquliyevin yaradıcılığı ilə tanış olanlar bu sarayın onun bir çox əsərlərində yer aldığını bilir. Amma tablonun bütövlüklə bu saraya həsr olunması nadir işlərindəndir. Ön planda tək ağacın təsviri böyük məna kəsb edir. Budaqları qurumuş ağac həm sarayın qədimliyini göstərir, həm də abidəyə baxış bucağı yaradır. Maraqlıdır ki, abidənin arxa plandan təsvir olunan tikililəri azacıq dağınıq halda çəkilib. Bu sarayın həmin hissəsinin daha qədim olduğunu göstərir. Axı Şirvanşahlar saray kompleksin bütün binaları eyni əsrdə inşa olunmayıb.

“Abşeron rəssamlıq məktəbi” ifadəsini XX yüzilliyin ortalarında Azərbaycan təsviri sənət məkanında yaranan bədii termin saymaq olar. “Abşeronçu” kəlməsini o dövrdə Bakıda yaşayıb-yaradan, fəaliyyətləri paytaxtətrafı çoxsaylı kənd və qəsəbələrə gəzib-dolaşan, bu yerlərdə insanların həyatında və məişətində gördüklərini ideallaşdırmadan, olduğu kimi kətana köçürən, dünyaya özünəməxsus bədii vasitələrin işığında baxan bir dəstə rəssama yönəli söyləyərdilər.

Mircavad Mircavadovu özlərinə sələf-nümunə sayan və “Abşeronçu”lara qoşulanlar sırasında rəssamın qardaşı Tofiq Cavadovun, eləcə də gənc Fərhad Xəlilov, Mirnadir Zeynalov, Nazim Rəhmanov, Kamal Əhməd, Əlövsət Əliyev, Rafael Muradov və b. adlarını çəkmək olar. Nə etdiklərini bilən bu rəssamlar əslində o vaxtlar çəkdiklərinə görə təqdir olunacaqlarına heç ümid də bəsləməyirdilər. Özü də məhz 50-60-cı illərdə Moskvada SSRİ-də yaşayan yaradıcı

qüvvələr arasında açıq fikirli insanların fəaliyyətlərini məhdudlaşdıran açıq qərar və gizli göstərişlərin artıq həyata tətbiqindən də az-çox xəbərdar idilər. Amma dünyanı başqa cür görə bilmək istəyi onların iç dünyasının tələbi olduğundan rəsmi və mühafizəkar Azərbaycan rəngkarlığı bu dəyişikliyi hələlik qəbul etməsə də, onu müşahidə etməyə məhkum idi. Yaradılan əsərlərin çoxu geniş sərgi salonlarına yol tapa bilməsələr də rəssamların çoxu fərdi qaydada onları emalatxanalarda olsa da tamaşaçılara göstərirdilər. Belə ki, tamaşaçı özü də kommunist rejiminin “qəlib rəngkarlığı”na baxmaqdan doymuşdu.

Yeri gəlmişkən deyək ki, “Abşeron məktəbi” özündə bilavasitə yuxarıda adlarını çəkdiyimiz, yaradıcılıqlarını qısaca şərh etdiyimiz rəssamları birləşdirsə də Bakıda onun bədii ənənələrindən faydalanan müxtəlif yaşlı rəssamlar da olmuşdur və bu münasibət bu günə kimi davam etməkdədir. Bu mənada qocaman qrafika ustası Ələkbər Rzaquliyevin, rəngkar Müslüm Abbasovun, Tofiq Ağababayevin, Gennadi Briyatyukun, Qəyyur Yunusun, Nazim Bəykişiyevin, Ağəli İbrahimovun, Asim Rəsuloğlunun, Məmmədkərin Quliyevin, Həmzə Abdullayevin, Nağdəli Xəlilovun və b. adını çəkmək olar (5, 70; 6, 56).

Sonda deyək ki, sovet dönəmində ən müxtəlif təzyiqlərə məruz qalan, maddi-mənəvi sıxıntılara tuş gələn “Abşeron məktəbi” təmsilçilərinin çoxşaxəli yaradıcılığı ölkənin müstəqilliyi dövründə XX əsr Azərbaycan rəngkarlığının ən parlaq səhifəsi kimi bütün mənələrdə təqdir olundu. Əlavə edək ki, əgər ötən yüzilliyin 60-70-ci illərində “Abşeronçu”ların sırasında adın çəkilməsi rəsmi dairələrdə xoşagəlməz hal sayılırdısa, bu gün vaxtilə ən müxtəlif qınağın müqabilində belə öz ideyalarından əl çəkməyən bu rəssamların hər biri öz keçmişinə görə qürur hissi keçirə bilərlər.

Azərbaycan ikinci dəfə müstəqillik əldə etdikdən sonra təsviri sənətin rəngkarlıq sahəsində paytaxt Bakı şəhərinin mənzərələri özünəməxsus inkişaf mərhələsi keçmişdir. Azərbaycan təsviri sənətinin çağdaş ümumi panoramı geniş, çoxcəhətli və bir az da dəyişkəndir. Bu günkü durum özündə rəssamların ən müxtəlif nəsillərinin fərqli temperamentli, özünəməxsus görümlərin ifadəsi olan, çeşidli bədii şərhli yaradıcılığını yaşadır. Müxtəlif mövzulu bu əsərlərin diqqətçəkən başlıca məziyyəti onların hər hansı ideologiya təsirindən azad görünmələridir. Onlarda çeşidli mütərəqqi və müasir "izm"lərin şərtləri nə qədər duyulsa da, "sosialist realizmi" qəlibindən çox uzaqdırlar. Bu gün yaradıcılar üçün formaca milli, məzmunca sosialist əsərlər yaratmaq kimi məcburi yönəlmə də mövcud deyil. Sərgi salonlarına gedən yollarda alınmaz qalaya bənzəyən bədii şuralar da yoxdurlar. Ölkə müstəqilliyinin verdiyi bu qədər imtiyazların qarşılığında əsərlərin duyğulandırıcı bədii-esteik dəyərlərə bürünməsinə yalnız və yalnız sənətkarın öz vicdanı hakimlik edir.

1991 – 2016–ci illəri əhatə edən ideologiyasızlığın görüntüləri yaşlı nəslin yaradıcılığına xas olan ənənəvi dəst-xətin dəyişmədiyini sərgiləsə də, onların da, patetik – mövzulardan uzaq olduğunu təsdiqləyir. Bunu müstəqillik illərində dünyasını dəyişmiş Baba Əliyev (1915-1991), Mikayıl Abdullayev, Böyükağa Mirzəzadə, Oqtay Sadıqzadə (1921-2004), Mahmud Tağıyev, Nadir Əbdürrəhmanov, Vidadi Nərimanbəyov (1926-2001), Cahangir Rüstəmov (1926-2007), Xəlidə Səfərova (1926-2005), Rasim Babayev, Nadir Qasimov, Elbəy Rzaquliyev, Asəf Cəfərov, Toğrul Nərimanbəyov, Müslüm Abbasov (1931-1993), eləcə də bu gün fəaliyyətdə olan Tofiq Ağababayev, Tahir Salahov və b. sənətkarların öz ənənəvi yaradıcılıq kredoşuna tapınan mənzərə əsərlərində görmək mümkündür (7, 34).

Əsərlərinin bədii həllində Qərb və Şərq ənənələrinin vəhdətinə tapınan Altay Sadıqzadə forma deformasiyaları və rənglərin rəmzləşməsi ilə fikirlərinin mücərrəd olsa da, inandırıcı və düşündürücü təqdimatına nail ola bilib. Bunu onun həm Bakı və Naxçıvan, həm də xarici ölkələrə həsr etdiyi mənzərələrində görmək mümkündür.

Altay Sadıqzadə yaradıcılığında dəniz və Bakının şəhər mənzərələrinə tez-tez rast

gəlirlik. Bu təbii ki, rəssamın doğma şəhərinə vurğunluğundan irəli gəlir. Rəssamın aydın kolorit, düşündürücü fəlsəfi əsərlərindən biri də “Bulvar mənzərəsi” adlanır. Kompozisiyanın quruluşu maraqlı həll olunmuşdur. Koloritə gəldikdə isə əsasən soyuq rənglərdən istifadə olunub. Bu əsər sanki 2 süjet xəttinə ayrılır: sahil və dəniz. Sahilin təsvirində sakitlik, statiklik müşahidə olunsa da, dənizin təsvirində əksinə olaraq ehtiras və coşğunluq vardır. Əsər qarşısında dayanan tamaşaçı ruhən artıq bu aləmə daxil olur və onun daşdığı bədii-mənəvi yükə yiyələnməyə çalışır. Sahil tərəfdə təsvir olunmuş ağac, insan və qara kölgələr öz statikliyi ilə təsvirdəki insanın dərin düşüncəyə daldığını vurğulayır. Dəniz isə demək olar ki, tamamilə coşqun vəziyyətdədir. Dalğalar elə təsvir olunub ki, sanki, bu an coşaraq hər şeyi dağıdacaq, alt-üst edəcək. Təsvir olunmuş gəmi isə sanki insanın hansısa böyük bir ümidinin simvolu kimi kompozisiyaya daxil edilmişdir. Dənizdə dalğalar o qədər dinamik təsvir olunub ki, insan istər- istəməz bu mənzərə qarşısında düşüncəyə dalmağa məhkumdur.

Rəssam Nazim Yunusov dənizli və bağ-bağatlı Abşeronda dünyaya gəldiyindən və həyatını küləklər şəhərində keçirdiyindən onun yaradıcılığında Xəzər, Abşeron və Bakı mənzərələri xüsusi yer tutur. “Əski Bakı” (2005) mənzərəsi dəniz sahilində çəkilmişdir. Qədim Bakı şəhərinin ümumi mənzərəsi realizm üslubunda işlənmişdir. Rəssam dənizin ləpələrinin dəqiq işlənməsinə daha çox diqqət vermişdir. Ön planda görünən dəniz kənarı araba yolunun təsviri əsərə dinamiklik bəxş etmişdir. Rəssam tamaşaçının diqqətini ön plandan bir qədər yayındıraraq, istər-istəməz onu dənizə və Bakının simvolu hesab olunan Qız qalasının təsvirinə tamaşa etməyə cəlb edir.

Müstəqillik illərində rəssam Elşən Hacızadənin yaradıcılığında da mənzərə janrlı əsərlər önəmli yerlərdən birini tutur. Onun bu qəbildən “Xəzərin sakit suları” (1992), “Bakı bulvarı” (1992), “Bakıda yaz” (1995), “Bakıda payız” (2005) və s. Bakı şəhərinə aid mənzərələrini qeyd etmək olar.

Müstəqillik dövründə Bakı şəhərinin mənzərələrini rəngkarlığından söz açarkən rəssamların onlar üçün yeni və gözlənilməz olan mövzuya münasibətlərini də vurğulamağı ehtiyac duyu-ruq. Bu gənc rəssamlardan Vüqar Əli, Nazim Şamxalov, Təbriz Abdullayev, Səbinə Şıxlinskaya, Eyvaz Vəliyev, Valeh Kərimov, Nazim Məmmədov, Sübhan Məmmədov, Emin Ələkbərov, Rəşad Nuriyev, Həmid Məhərrəmov, Xəyyam Səmədov, Bəxtiyar Yusufov, Ceyhun Həməzəyev, Ramin Məmmədov, Anar Hüseynzadə, Həsən Həsənov, Taleh Mirkazımsadə, Cəlal Ağayev və b. adlarını qeyd etmək olar ki, onların da yaradıcılıqlarında Bakı şəhərinin müxtəlif guşələrinin mənzərələri aparıcı sahə kimi inkişaf etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Rəssamlar İttifaqı. Müasir Azərbaycanın təsviri sənəti. Bədii sərgi. Kataloq – Bakı: AE-Dizayn, 2006.
2. Mircavadov C. Rəngkarlıq, qrafika. Mətnin müəllifi N.Hacıyeva. “Sərvət” layihəsi – Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
3. Həbibov N. Azərbaycan sovet rəssamlığı – Bakı: Elm, 1966, 210 s.
4. Rzaquliyev E. Rəngkarlıq, qrafika, kino rəssamlığı. Mətnin müəllifi T.Əfəndiyev. “Sərvət” layihəsi – Bakı: Şərq-Qərb, 2013.
5. Əliyev Z.A. Naməlum Səttar – Bakı: Buta, 2006, 79 s.
6. Nəcəfov M. Tahir Salahov – Bakı, 1968.
7. Габиров Н.Д. Живопись Советского Азербайджана – Баку: Элм, 1982, 165 с.

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
"Təsviri incəsənət və onun tədrisi texnologiyası"
kafedrasının baş müəllimi
e-mail: fiobabayeva@gmail.com*

FİALETA BABAYEVA

BAKU THEME IN AZERBAIJAN PAINTING

The article is devoted to the study of painting, one of the most advanced directions of Azerbaijani art. The author explored thematic features of Azerbaijan painting and chose painting samples as the object of the study. In the article, the topic of Baku in Azerbaijani painting, its position, level of development and artistic solution of this issue were studied on the basis of concrete examples. It is interesting that the appeal to the theme of Baku began with the creativity of the most famous representative of the Azerbaijan literature of the 19th century, poet Natawan. Natawan, in addition to poetry, is known to have been a skilled master of fine art. In addition, the author explored the creativity of artists who made a great contribution to the reflection of various architectural monuments, industrial objects, villages, parks and squares in Baku in their works of painting.

Keywords: *Baku, landscape, painting, artist, city, work, art expression.*

Фиалета Бабаева

ТЕМА БАКУ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЖИВОПИСИ

Статья посвящена изучению живописи, одному из самых передовых направлений азербайджанского искусства. Автор исследовал тематические особенности азербайджанской живописи и выбрал образцы живописи как объект исследования. В статье тема Баку в азербайджанской живописи, его положение, уровень развития и художественное решение этого вопроса были исследованы на конкретных примерах. Интересно, что обращение к тематике Баку началось с творчества самой известной представительницы Азербайджанской литературы XIX века, поэтессы Натаван. Известно, что Натаван, помимо поэзии, была искусным мастером изобразительного искусства. Кроме того, автор исследовал творчество художников, которые своими произведениями живописи внесли большой вклад в отражение различных архитектурных памятников, промышленных объектов, деревень, парков и площадей в Баку.

Ключевые слова: *Баку, пейзаж, живопись, художник, город, работа, художественное выражение.*

AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi tərəfindən təqdim edilmişdir

Daxilolma tarixi: **İkin variant 07.10.2019**
   Son variant 18.11.2019